

ПЕРСОНАЛІЇ

УДК 929Рил:82.02(477)“194/196”

Тетяна Руда

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ У КОЛІ НАУКОВОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ СВОЄЇ ЕПОХИ

У статті розглядаються взаємини М. Рильського з видатними вченими-філологами в період 1940–1960-х років: лінгвістами М. Калиновичем і Л. Булаховським, літературознавцями М. Алексєєвим, О. Білецьким та М. Гудзієм. Відзначається, що в них були певні спільні наукові інтереси, що вони співпрацювали над деякими науковими проектами (підготовка «Російсько-українського словника», видань творів класиків української і світової літератури). Ці непересічні особистості були не лише однодумцями та колегами, а й добрими друзями.

Ключові слова: М. Рильський, М. Алексєєв, М. Калинович, Л. Булаховський, О. Білецький, М. Гудзій, творчі та особисті контакти.

M. Rylskyi relationships with outstanding scientists-philologists in the period of the 1940s – 1960s are considered in the article. These are linguists M. Kalynovych and L. Bulakhovskiy, literary critics M. Aleksieiev, O. Biletskyi and M. Hudzii. It is noted, that they have certain common scientific interests, they have collaborated on some scientific projects (preparation of *Russian-Ukrainian Dictionary*, publications of works of Ukrainian and world literature classics). These extraordinary individuals are not only like-minded people and colleagues, but also good friends.

Keywords: M. Rylskyi, M. Aleksiev, M. Kalynovych, L. Bulakhovskiy, O. Biletskyi, M. Hudzii, creative and personal contacts.

У широкому колі знайомих і друзів Максима Тадейовича Рильського було багато представників різних галузей науки –

фольклористів, етнологів, мистецтвознавців, літературознавців, лінгвістів. Серед них – люди різних поколінь, деякі – відомі вчені, навіть зі світовим ім'ям, інші – лише початківці, що робили перші кроки на своєму професійному шляху. Ці стосунки часто дають приклади творчого співробітництва у вирішенні актуальних культурних проблем (розвиток перекладацької справи як фактора взаємодії культур, укладання словника тощо), безкорисливої взаємодопомоги в підготовці наукових кадрів, доброзичливості, а іноді – справжньої щирої дружби. Ці стосунки свідчать про певну спільність інтелектуального середовища епохи, у яку митці і вчені (особливо гуманітарії) мусили йти на компроміс з владою, якщо й не були впевнені в її правоті, – без цього їхня самореалізація була б повністю неможливою.

Взаємини М. Рильського з колегами і друзями сьогодні можна відтворювати, звернувшись до спогадів сучасників, до епістолярію, опублікованого у двох останніх томах двадцятитомного видання його творів, до книжки його сина Богдана «Мандрівка у молодість батька», до архівних матеріалів (наприклад, в архіві Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ зберігаються листи О. Білецького, М. Гудзія до М. Рильського). Іноді цінні свідчення трапляються в текстах монографій про творчість М. Рильського. Так, Л. Новиченко в праці «Поетичний світ Максима Рильського» (у другій її частині, присвяченій періоду з 1941 по 1964 рр.) поезію Максима Тадейовича аналізує у зв'язку з катастрофічними і зламними подіями цієї чверті століття, а також з біографією поета. Включає дослідник і власні враження від зустрічей з М. Рильським.

Найдовшими були контакти М. Рильського з Михайлом Павловичем Алексєєвим (1896–1981) – одним із найвидатніших літературознавців радянської доби. У працях М. Алексєєва постають питання порівняльного літературознавства, вза-

емозбагачення культур, методології філологічних досліджень. Йому належать роботи про творчість Пушкіна, Гоголя, Тургенєва, Шекспіра, Байрона, Діккенса, Вольтера, інших класиків світової літератури.

Біографія Михайла Павловича пов'язана з Україною: він народився й навчався в Києві, 1918 року закінчив Київський університет, у 1920–1924 роках був професорським стипендіатом Новоросійського університету (Одеса), у 1924–1927 роках завідував науково-бібліографічним відділом Одеської публічної бібліотеки. З 1916 року виступав у київських і одеських періодичних виданнях як музичний критик, історик культури, публікував архівні матеріали. Друкував в Україні статті про творчість О. Пушкіна, О. Островського.

Кілька його праць опубліковано українською мовою («Українські козаки, як їх змальовує французький поет 17 віку», 1927, «Лист князя Репніна до Шлегеля», 1939, «Беранже і французька пісня», 1930). Написав також статті про О. Білецького і М. Рильського, з якими був особисто знайомий. З 1928 року М. Алексеєв обіймає посади професора Іркутського, пізніше – Ленінградського університетів.

З Михайлом Алексеєвим Максим Рильський заприятелював під час навчання в гімназії Науменка. Кілька разів на запрошення свого друга Михайло приїздив до Романівки, де познайомився з братами Максима – Богданом та Іваном і його сільськими приятелями.

Богдан Максимович Рильський у «Мандрівці у молодість батька» розповідає про свою зустріч у 1967 році в Ленінграді з М. Алексеєвим і наводить слова старовинного батькового друга: «Ну що ж, помандруємо в мою молодість, – пропонує він і поринає в спогади про Київ початку нашого століття, про гімназію на Великій Підвальній, де вперше зустрівся з майбутнім українським поетом. Не перебільшуючи, скажу, що ближче за Максима друга у мене в гімназії не було. Нас ріднила любов до

літератури й слова, до музики й пісні. Виступи корифеїв української сцени, концерти М. Лисенка або хорової капели, якою керував О. Кошиць, щойно прочитана книга – все це відлунувалось у наших молодих душах, хвилювало» [7, с. 355–356].

Богдан Максимович отримав від М. Алексеєва подарунок для нещодавно відкритого Літературно-меморіального музею Максима Рильського – листи, написані юним Максимом у 1911, 1913, 1914 роках (надруковані в 19-му томі зібрання творів Рильського) і кілька автографів його віршів. Серед автографів є «Морозний сонет» з присвятою М. Алексеєву (у збірці «Під осінніми зорями» надрукований під назвою «Срібний»). Михайло Павлович показав гостеві й численні книги його батька «з милими, щирими написами – від першої поетичної збірки “На білих островах” до останньої розвідки про Т. Г. Шевченка, написаної разом з Олександром Дейчем» [7, с. 369]. М. Алексеєв розповідав Богданові Рильському, що в ранній молодості він займався композицією, виступав з власними музичними творами в концертах, що влаштовувалися в гімназії, і навіть думав присвятити себе музиці. Відомо, що Максим Тадейович також був музично обдарованим і не раз казав, що якби не став поетом, то, очевидно, став би музикантом.

У листі від 24 червня 1911 року він пише: «Может быть, талантливый украинский композитор Степовый-Акименко напишет также на мои слова романс. Это будет “недурственно”, тем более, что Степовый у же (он очень молод, хоть и окончил каж[ется], консерваторию) пользуется успехом и популярностью» [11, с. 131].

Яків Степанович написав у той час три романи на слова М. Рильського – «Не грай, не грай», «Ноктюрн», «Без хвилювань, без мук...».

Листи 1911–1914 років дають уявлення про інтереси й настрої юних гімназистів, коло їхнього читання, життєві пла-

ни (ще досить наївні), перші любовні переживання... Тут є чимало жартів, згадок про гімназичних викладачів, їхні дотепні фрази. А ще в них звучить молодечий оптимізм, радість життя, властива юності: «Мишенька, солнце, радость, лазурь, цветы <...> – чистая вода и белая девушка, стройные ноги которой омывают волны, белая девушка в венке из самоцветов – вот как н у ж н о представляют себе жизнь» [11, с. 133].

Зберігся ще один, пізніший, лист М. Рильського до М. Алексеєва (19 вересня 1924 р.), у якому автор пише про поновлення взаємин, запрошує свого друга до Києва, цікавиться його роботою. У зрілому віці вони бачилися нечасто, але ніколи не забували один одного. Зустрічалися в Києві, Москві, Ленінграді під час наукових сесій і з'їздів, а також спільних зарубіжних поїздок – наприклад, у Варшаві, куди делегація АН СРСР прибула на сесію Польської академії наук (1958).

Ім'я М. Алексеєва згадується і в публікації «В атмосфері дружнього співробітництва (*Нотатки з Міжнародного з'їзду славістів*)». З'їзд відбувся в Москві в 1958 році. Серед доповідей першою М. Рильський називає виступ М. Алексеєва «Слов'янські літератури і їх роль в історії світової культури». На цьому форумі Максим Тадейович виступив з доповіддю про український героїчний епос, під час якої кобзар Єгор Мовчан виконав думу «Невільничий плач» і власну пісню «Ниво моя». «Спів кобзаря, – зазначив Рильський, – справив на присутніх величезне враження» [10, с. 213].

В одній із «Вечірніх розмов», надрукованій у газеті «Вечірній Київ» 1 лютого 1964 року і присвяченій Дмитру Миколайовичу Ревуцькому («Учитель словесності»), М. Рильський згадує «аматорські гімназійні вистави», які влаштував улюблений учитель і з гумором пише: «Сучасним читачам варто, між іншим, знати, що в чоловічих учбових закладах жіночі ролі грали тоді хлопці. З усміхом згадую, що в фонвізінському “Недоросткові” роль Софії виконував мій товариш по

шкільній лаві і друг, а нині академік Михайло Павлович Алексєєв (до речі, обраний до всесоюзної Академії в один день з мною)» [10, с. 652].

Це була остання з «Вечірніх розмов» М. Рильського...

«Не бійтесь заглядати у словник,
Це пишний яр, а не сумне провалля...».

Цитата з поезії «Мова» – одне зі свідчень шанобливого, бувально любовного ставлення Максима Тадейовича до словників, що містять воістину безцінний матеріал для майстрів слова, науковців, перекладачів та й для кожної культурної людини. Сам поет часто звертався до них (найчастіше – до словників Б. Грінченка і В. Даля), працюючи над своїми перекладами або редагуючи чужі.

М. Рильський ще до війни цікавився питаннями мовознавства, зокрема писав про необхідність створення сучасних словників. У «Літературній газеті» за 16 липня 1939 року була надрукована його стаття «Про мову» – як відгук на замітку Ю. Яновського «Народна мова», уміщену в цій газеті 4 липня. Автор статті з боєм пише про стан української мови, безнадійну «сірість» і «штампованість», що пробиваються в публіцистику, наукову й навіть художню літературу; говорить і про шкідливість русифікації. І вперше згадує проєкт, у якому невдовзі взяв безпосередню участь: «У науковому Інституті мовознавства іде нині жвава робота: складають новий російсько-український словник. Ця річ аж надто вчасна і потрібна» [9, с. 349].

Робота над цим словником, розпочата співробітниками Інституту мовознавства наприкінці 1930-х років, продовжилася у воєнний час, в Уфі, куди були евакуйовані установи Української академії наук. За дорученням Президії АН була призна-

чена редколегія у складі М. Калиновича (відповідальний редактор), Л. Булаховського, М. Рильського. Максим Тадейович розповідав про цю складну і тривалу роботу в статтях «1-й том російсько-українського словника», «О русско-украинском словаре». Він описує труднощі, з якими зіткнулася редколегія: до війни був завершений лише словник, частково набраний у друкарні, частково надрукований на машинці. До Уфи не дійшли картки й допоміжні матеріали, не вистачало необхідної літератури – як наукової, так і художньої.

«Довелося почати та й провадити працю з тим, що є, керуючись в основному мовною практикою і живою пам'яттю членів комісії. У великій пригоді стало тут усе, що зберіг у своїй пам'яті відповідальний редактор М. Я. Калинович, багатолітній, невтомний та блискучий працівник на полі української лексикографії, плідно позначились на редагуванні словника широкі знання в слов'янських мовах, якими орудує такий учений, як Л. А. Булаховський. Автор цієї замітки входить до колегії, так би сказати, як представник від літератури і від тієї мовної стихії, що його зростила» [9, с. 362].

Спільна праця над укладанням словника зблизила вчених, відірваних від рідної землі, змушених жити у складних побутових умовах. Бракувало фактично всього: житла для співробітників та їхніх родин, приміщень і матеріалів для наукової праці, палива, електроенергії. Евакуація була драматичною сторінкою історії Української академії наук. На жаль, цей період висвітлений порівняно слабо.

Леонід Новиченко згадував: «Прибувши до Уфи в січні 1943 р. на пленум Спілки письменників України, мав приємну нагоду відвідати (разом з А. Малишком) Максима Тадейовича і побачити його житло: маленька кімнатка в готелі “Башкирія”, де мешкало чотири чоловіка родини з мінімумом зручностей, меблів і речей; справді, писати поетові доводилося часом і на коліні» [6, с. 39].

Дочка Л. Булаховського Юлія Леонідівна у своїх спогадах пише: «Наша родина (мій батько, моя мама, мамина сестра, я і ще хлопчик, трохи молодший від мене – Георгій (Зьозя) – син маминої подруги – лікаря-онколога, яка часто залишала його в нас) мешкає в маленькій кімнатці (9 квадратних метрів) комунальної квартири у досить великому за розмірами, але абсолютно холодному (без опалення) Будинку спеціалістів. Сюди часто приходять до нас у гості “на літературні розмови” і Рильські (Максим Тадейович, Катерина Миколаївна – його дружина – і їхній син Богдан – мій одноліток і однокласник). Діти (тобто Богдан, Зьозя і я) сидимо за браком місця на колінах у дорослих. Рильський і мій батько жваво дискутують про переклади, які робить Рильський» [1, с. 216].

Інститут суспільних наук, у якому працювали М. Рильський, М. Калинович і Л. Булаховський, об'єднував і науковців-гуманітаріїв, і митців (серед них – П. Тичина, В. Сосюра, П. Панч, Ю. Яновський, П. Козицький, Г. Верьовка, М. Веріківський, О. Шовкуненко та ін.). Працювали фактично без вихідних, збирали матеріали для майбутніх досліджень, для створення літопису війни, літературно-художніх творів, видавали книжки, брошури, статті, журнали, писали розділи до історії української літератури, записували башкирський фольклор тощо. Башкирські колеги допомагали евакуйованим в організації наукової роботи й побуту, запрошували читати лекції у вишах Уфі.

У серпні 1943 року більшість установ Української АН переїжджає до Москви, навесні 1944-го почалася реевакуація до Києва, відновлення наукового життя в Україні.

І весь цей час в Уфі, у Москві, у післявоєнному Києві тривала робота над укладанням «Російсько-українського словника». Словник, запланований як двотомний, був виданий одним томом у 1948 році й відіграв, без сумніву, важливу роль

у культурному житті України, у мовній практиці, у перекладацькій праці.

Збереглося кілька листів Рильського до своїх співавторів, де йдеться переважно про роботу по здійсненню цього проекту. Ось один із листів:

«Дорогі Михайле Яковлевич і Леоніде Арсенович!

Посилаю свіжу порцію – по 2850 сторінку, решту того, що в мене є, привезу 15-го, після чого зможу прийняти участь в роботі колегії.

З щирим привітом

М. Рильський

11/IX 44

Деякі слова, особливо вислови, яких зараз не можу перекласти, записав собі, буду думати й розпитувати.

М. Р.» [11, с. 223].

Як видно з листів, стосунки між членами редколегії були ділові, творчі й водночас приятельські. 3 жовтня 1944 року М. Рильський тепло вітає М. Калиновича з нагородженням його орденом Трудового Червоного Прапора:

«Vivat Мовознавство, дорогий Михайле Яковлевичу, поздоровляю від щирого серця з тим, що нарешті дано Вам те, на що Ви заслуговуєте. Тисну руку, сердечний привіт Вашим...» [11, с. 223].

Академік М. Калинович (1888–1949) протягом 1930–1949 років обіймав посади завідувача відділу загального мовознавства, директора Інституту мовознавства АН УРСР. Він, як і Максим Тадейович, був людиною широких культурних і наукових інтересів. Найважливіше місце в його науковому доробку посідають праці із загального та українського мовознавства («Поняття окремого слова», 1935; «Походження слова», 1946; «Вступ до мовознавства», 1947). М. Калиновичу належать також праці з індології, дослідження в галузі західноєвропейських літератур (монографія «Шляхи новіт-

ньої французької поезії», 1924; розвідки про Г. Дж. Уелса, Дж. Конрада, Р. Стівенсона, Д. Дідро), російської літератури. Він займався і перекладацькою роботою (перекладав твори А. Чехова, М. Горького, Дж. Конрада, Е. Золя та ін.). Можливо, співпраця М. Рильського із цією талановитою особистістю не обмежилася б складанням «Словника», якби не рання смерть Михайла Яковича.

А ось творчі та особисті контакти з Л. Булаховським з роками міцніли – це була тривала і плідна співпраця. Леонід Арсенович – відомий мовознавець, академік АН УРСР з 1939 року, у 1944–1961 був директором Інституту мовознавства, одночасно завідував кафедрою слов'янської філології Київського університету. Автор досліджень з української та російської етимології, стилістики, методики викладання мов, загального мовознавства. Займався і проблемами славістики, зокрема акцентології. Саме тому М. Рильський звертався до нього з питаннями щодо перекладів зі слов'янських мов. Серед праць Л. Булаховського – «З історичних коментаріїв до української мови» (1946–1952), «Український літературний наголос» (1947), «Нариси з загального мовознавства» (1955) та ін. Залучаючи дані української, російської, болгарської, чеської та інших слов'янських мов, учений реконструював найдавнішу слов'янську акцентологічну систему і пояснив різноманітні факти історії наголосу в окремих слов'янських мовах («Акцентологический комментарий к польскому языку», 1950; «Акцентологический комментарий к чешскому языку», 1953–1956; «Болгарский язык как источник реконструкции древнейшей славянской акцентологической системы» (доповідь на IV Міжнародному з'їзді славістів, 1958). Написав також низку статей про «Слово о полку Ігоревім», мову Т. Шевченка, О. Пушкіна та ін.

У М. Рильського й Л. Булаховського були спільні творчі інтереси. Як відомо, Максим Тадейович високо цінив поезію Адама Міцкевича, створив неперевершені переклади «Пана

Тадеуша» й інших поем та віршів великого польського поета. У своїй монографії «Поезія Адама Міцкевича» він неодноразово посилається на думки Л. Булаховського щодо окремих поезій, а також належності А. Міцкевича до двох художніх напрямів – «романтизму» і «реалізму».

Леонід Арсенович, будучи знавцем у галузі славістики й перекладознавства, написав прекрасну передмову до підготовленого М. Рильським збірника перекладів «Сербські епічні пісні» (1946). Автор передмови дає стисло характеристику сербського героїчного епосу і його інтерпретацій Рильським [3]. Максим Тадейович засвідчував, що Л. Булаховський був йому «дорогим порадником» у цій праці.

Леонід Арсенович глибоко знав поетичну творчість М. Рильського, визначив притаманні їй риси – гармонійність, точне відчуття художньої міри, багатство тропів і віршових форм, природна органічність тону – «з мужньою урочистою домінантою і м'якими теплими обертонами» [2, с. 598]. Ці спостереження викладені у статті «Максим Рильський – поет-патріот» (1946). Тут розглядаються твори поета воєнного періоду – «Слово про рідну матір», збірки лірики «За рідну землю», «Світова зоря», «Світла зброя», поема «Жага».

Протягом 1941–1944 років М. Рильський працював над великою автобіографічною поемою «Мандрівка в молодість», яку більшість тогочасних критиків і колег по перу вважали «неспівзвучною» подіям доби. Л. Булаховський був одним із небагатьох, хто зрозумів і високо оцінив цю поетичну сповідь, назвав її «прекрасними художніми мемуарами, поетичною історією України» [2, с. 595].

У листах Максима Рильського до Леоніда Арсеновича часто обговорюються справи чисто професійні – питання перекладу, обмін книжками, розповіді про закордонні відрядження, і водночас звучать теплі ноти поваги, дружньої підтримки й турботи.

Багаторічні дружні стосунки пов'язували Максима Тадейовича і з академіком Олександром Івановичем Білецьким (1884–1961) – видатним літературознавцем, директором академічного Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Знайомі вони були ще з 1930-х років, але тісніші взаємини склалися з 1943 року, коли обидва проживали в готелі «Москва» після переведення установ Української академії наук до Москви.

Цих надзвичайних людей єднали й наукові інтереси, і деякі спільні риси вдачі. Це були особистості винятково ерудовані й неймовірно працелюбні, усебічно обдаровані. Усі, кому випала честь співпрацювати й спілкуватися з ними, згадували цих людей з великою повагою й нерідко – великою вдячністю. Адже багато філологів (літературознавців і фольклористів), що розпочинали свою наукову діяльність у 1940-х – на початку 1960-х років, вийшли зі шкіл, створених О. Білецьким і М. Рильським.

Олександр Іванович – насамперед прекрасний педагог (ще з молодих літ він викладав у Харківських вишах, під час війни – у Томському університеті, у повоєнний час читав лекції в Київському університеті) і вчений, що зробив значний внесок у різні галузі науки про літературу. У його працях розглядаються питання методології, теорії та історії літератури, творчість письменників різних епох і країн – від античності до сучасного йому періоду. О. Білецький розробляв теми, які й сьогодні є актуальними для літературознавства – періодизація історії літератури, творчість другорядних письменників як представників певних художніх напрямів, читач і взагалі проблема масовості художньої літератури. «О. І. Білецькому притаманна важлива риса: жодну його працю не написано з умоглядних позицій; кожна насичена, майже перенасичена матеріалом з найрізноманітніших літератур. Олександр Іванович, як, може, ніхто з наших сучасників-співвітчизників,

володіє фактичними знаннями в галузі своєї спеціальності, знаннями, котрі часто видаються надсилу одній людині. <...> На цьому міцному фундаменті добре вивчених фактів зводить він свої теоретичні побудови...» [4, с. 29], – писав його колега і друг Л. Булаховський.

О. Білецький, виявляючи великий інтерес до західноєвропейської й античної літератур, вивчав творчість корифеїв світового письменства, надрукував статті про Есхіла, Гомера, Лонга, Арістофана, Овідія, Данте, Сервантеса, Шекспіра, Рабле, Мольєра, Свіфта, Гюго, Жорж Занд, Й. Бехера та ін. Часто це були блискучі передмови до видань цих авторів. М. Гудзій, який також входив до кола друзів і колег М. Рильського, зазначав: «Багато з цих нарисів і етюдів, написаних з великим літературним смаком і чудовим знанням матеріалу, на жаль, загубилося в журналах, здебільшого малодоступних, або були вступними статтями до окремих видань, які стали тепер бібліографічною рідкістю» [5, с. 18–19].

О. Білецький мав бажання створити хрестоматію з історії зарубіжних літератур в українських перекладах – за прикладом горьківської «Всемирной литературы». Залучив до цього проекту видатних українських поетів на чолі з М. Рильським, а також здібних аматорів. У 1931 році вийшов третій том хрестоматії (охоплював в основному літературу XVII–XVIII ст.). Отже, його співпраця з М. Рильським розпочалася набагато раніше, ніж склалися тісніші особисті контакти.

Максим Рильський – насамперед прекрасний поет і неперевершений перекладач, публіцист. Науковою діяльністю він займався переважно з початку 1940-х; у довоєнний період опублікував ряд статей з проблем перекладознавства, виступав з доповідями про творчість українських письменників минулого і своїх сучасників.

Єднали О. Білецького і М. Рильського інтереси до античної міфології та літератури, сучасного письменства, проблем

українського театру (Олександр Іванович брав участь у створенні першого дитячого театру в Україні, Максим Тадейович писав і перекладав лібрето для Київського театру опери і балету, завідував його літературною частиною). Обидва зверталися до таких знакових постатей у світовій літературі, як Т. Шевченко, О. Пушкін, А. Міцкевич – як дослідники їхньої творчості, а Рильський – ще і як перекладач.

До речі, Олександр Іванович також був усебічно обдарованою людиною, його письменницький талант знайшов утілення в юнацьких віршах і поемах, у п'єсах, написаних для Театру юного глядача, у сатиричній прозі і філософській ліриці...

М. Рильський у рецензії на двотомник праць О. Білецького називає автора «одним з найглибших і найтонших наших літературознавців», а деякі його статті про українських письменників «новим словом» в науці про літературу [8].

У вже згаданих нотатках з Міжнародного з'їзду славістів («В атмосфері дружнього співробітництва») Максим Тадейович відзначав: «З великою увагою була прослухана на підсекції історії слов'янських літератур XVIII і XIX ст. і їх зв'язків блискуча доповідь О. І. Білецького “Українська література серед інших слов'янських літератур”. Окресливши роль української літератури в слов'янському світі, доповідач вийшов і за межі своєї теми, показавши світове значення української літератури, змалювавши на весь зріст велетенські постаті Тараса Шевченка і Івана Франка. Цей “вихід за межі теми” був цілком правомірний і викликав схвалення аудиторії» [10, с. 212–213].

«Правомірність» такого «виходу» за межі слов'янського контексту підтверджується неослабним інтересом О. Білецького до з'ясування ролі й місця української літератури у світовому літературному процесі. Ще в 1946 році в кількох газетах була опублікована його стаття «Міжнародне значення української

літератури», на основі якої вчений написав програмну працю «Українська література серед інших літератур світу» (вперше надруковану в журналі «Радянське літературознавство», 1958, № 6, с. 3–31). Послідовники О. Білецького, що займалися проблемами порівняльного літературознавства, обов'язково згадували це невелике за обсягом, але надзвичайно насичене фактами та ідеями дослідження, розвиваючи накреслені в ньому напрями наукових студій. Наприклад, необхідність визначення не лише спільних рис, а й індивідуальних особливостей кожної національної літератури, специфічних особливостей вкладу української літератури у слов'янську і загальноєвропейську, своєрідності й неповторності творчості окремих майстрів слова та їх впливу на інонаціональне письменство тощо...

Максим Рильський в рецензії на двотомник «Від давнини до сучасності» вважає, що статті Олександра Білецького «дають читачеві в своїй сукупності картину загального історико-літературного процесу, набагато живішу, ніж деякі наші підручники та посібники, що складені цілими колективами літературознавців» [8, с. 81] і, як підсумок, називає «узагальнююче дослідження “Українська література серед інших літератур світу”» [8, с. 83].

Творчість М. Рильського була предметом багаторічних дослідів Олександра Івановича; перша стаття – передмова до творів поета в російських перекладах – надрукована в 1935 році. Остання ж праця – критико-біографічний нарис «Творчість Максима Рильського», що включає в себе і наслідки попередніх досліджень, – уперше вийшла друком у виданні «Від давнини до сучасності» (т. 2). Автор відносить поета до класиків «не тільки української, а й всесоюзної» літератури. О. Білецький підкреслює різноманітність і своєрідність жанрів лірики М. Рильського, поєднання ліричного й епічного струменів у його поемах, «невимушеність і природність» віршових форм, філософічність багатьох творів, «майже фетівське світовід-

чуття», любов до природи... І водночас «еволюція» його поетичної творчості зображена тут як рух від «споглядальності», «статики, спокою, констатації», «естетичної тюрми» – до «втягнення в орбіту великого Жовтня» завдяки перелому в свідомості. Вдумливий аналіз поезій поєднується тут з ідеологічними штампами (про позитивний вплив керівництва партії на художників, про любов до країни соціалізму», «устремління в сонячне майбутнє» тощо). При цьому автор, безперечно, прекрасно розумів (бо й на власному досвіді відчув), наскільки болісним був для багатьох талановитих митців той «перелом у свідомості»...

У листуванні вчених обговорюються питання підготовки видань, опонування дисертацій, підготовки кадрів; іноді Олександр Іванович просить проконсультувати молодого колегу (Г. Вервес, аспірант О. Білецького, з вдячністю згадував поради М. Рильського з питань творчості А. Міцкевича), або ж посприяти влаштуванню на роботу тих, хто повернувся з евакуації. Ідеться й про нові видання та взаємні «книжкові подарунки». Олександр Іванович розповідає також про свої приватні справи: труднощі при переїзді на нову квартиру, проблеми зі здоров'ям. Вони вітають один одного зі святами і ювілеями, запрошують у гості. Від цих листів віє теплом, приязню, готовністю підтримати й допомогти...

До дружнього, досить згуртованого кола вчених-філологів належав і академік Микола Каленикович Гудзій (1887–1965). Він керував відділом російської літератури (1945–1952) і відділом давньої української літератури (1952–1961) в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка в той час, коли цією установою керував О. Білецький, який надрукував до 70-річчя М. Гудзія статтю з аналізом творчого доробку видатного вченого («Радянське літературознавство», 1957, № 3).

Микола Каленикович також був фахівцем широкого профілю. Навчаючись у Київському університеті, він був учасником

семінару східнослов'янської філології професора В. Перетца. Досліджував літературу Київської Русі, східнослов'янські літератури XIV–XVIII ст., українську і російську літератури XIX–XX ст. До кола його наукових інтересів входила також агіографія, давня східнослов'янська белетристика, українські інтермедії, творчість Феофана Прокоповича, протопопа Аввакума, М. Ломоносова, М. Гоголя, О. Пушкіна, Ф. Тютчева, В. Брюсова, Т. Шевченка, І. Франка та ін. Текстологічно опрацьовував і редагував видання творів І. Вишенського, Л. Толстого, Т. Шевченка, В. Стефаніка. Написав кілька статей, присвячених «Слову о полку Ігоревім». Як відомо, в О. Білецького є також праці про цю пам'ятку, зокрема про вплив «Слова» на українську літературу XIX–XX ст. А Максим Рильський у 1939 році опублікував поетичний переклад цієї дорогоцінної пам'ятки давньої літератури. Праці М. Гудзія, як і О. Білецького, – завжди стилістично блискучі й вражають не лише глибиною змісту, а й досконалою формою викладу. Варто прочитати розлогу передмову до 5-томного видання праць О. Білецького (1965).

М. Гудзій створив курс історії давньоруської літератури (1938), багаторазово перевиданий, та хрестоматію до нього (1935), які й досі залишаються цінними навчальними посібниками.

У листах до Миколи Калениковича Максим Рильський торкається питань, пов'язаних з виданнями і перекладами «Слова о полку Ігоревім», просить підтримати публікацію віршів Миколи Зерова (13 вересня 1963 р.), дякує за «добре слово», за книжку «“Кобзарь” Тараса Шевченка» (очевидно, «Поезія Тараса Шевченка», Київ, 1961), обговорює прочитані книги.

Не обходилося й без певних непорозумінь між М. Рильським і М. Гудзієм. У листі від 23 грудня 1962 року відповідає на «гневное письмо» Миколи Калениковича з приводу надру-

кованой в журналі «Народна творчість та етнографія» рецензії на книжку білоруського літературознавця і фольклориста С. Василенка, різко розкритикованої Д. Лихачовим. І завершує свої пояснення словами:

«Дорогий Миколо Калениковичу! Я хочу дивитись на Ваш лист, як на “последнюю тучу рассеянной бури”, бо мало є людей, яких би так глибоко поважав я й любив, як Вас!» [12, с. 373].

І через тиждень пише другові сповнений доброти і смутку лист:

«6 січня 1963 р. Київ

Милый, милый Николай Каллиникович!

Да махните же Вы рукой на этого несносного “редактора” М. Рильского, вспомните того Рильского, с которым у Вас была не одна задушевная беседа и который Вас – повторяю это – любит и уважает, как немногих из людей. Мы ведь остались одни, – нет с нами Александра Ивановича, нет Леонида Арсеньевича, – мы далеко не молоды, основное, что мы любим и ценим на земле, у нас, мне кажется, общее...» [12, с. 274].

Непорозуміння, як видно, було залагоджене, теплі стосунки між вченими тривали, про що свідчить, наприклад, лист від 4 червня 1964 року, коли М. Рильський перебував на лікуванні в Кунцевській лікарні Москви.

«<...> Ваши письма действительно были мне отрадой в этом доме скуки и муки. Скоро я отсюда вырвусь – болей н а в о л е – и даже лелею надежду встретиться с Вами в Киеве...» [12, с. 544].

Це був один з останніх збережених листів Максима Тадейовича...

Ім'я М. Гудзія трапляється в деяких нотатках М. Рильського зі з'їзду славістів, у публіцистиці, листах до Є. і О. Дейчів та інших кореспондентів.

Тема «Максим Рильський в колі інтелігенції своєї епохи», звичайно, далеко не вичерпується наведеними тут фактами.

Максим Тадейович підтримував контакти і з С. Масловим, родиною Дейчів (О. Дейч – письменник, перекладач і літературознавець), І. Білодідом, який після смерті Л. Булаховського був директором Інституту мовознавства АН УРСР. А також з представниками молодшого покоління дослідників – Л. Новиченком, Г. Вервесом, зі співробітниками керованого ним ІМФЕ. Подальший розгляд цих стосунків допоможе відтворити атмосферу наукового життя 1930-х – першої половини 1960-х років, а також умови, у яких працювали тоді українські вчені.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховська Ю. Л. Дещо із спогадів про Максима Рильського. *Слов'янський світ*. Київ, 2011. Вип. 9. С. 214–222.
2. Булаховський Л. А. Максим Рильський – поет-патріот. *Булаховський Л. А. Вибрані праці в п'яти томах*. Київ : Наукова думка, 1977. Т. 2. С. 594–600.
3. Булаховський Л. Сербський народний епос. *Сербські епічні пісні*. Київ : Держлітвидав України, 1946. С. 3–15.
4. Булаховський Л. «Як добре, що в нас є такі люди...» *Про Олександра Білецького: спогади, статті*. Київ : Радянський письменник, 1984. С. 24–32.
5. Гудзій М. Видатний літературознавець. *Про Олександра Білецького: спогади, статті*. Київ : Радянський письменник, 1984. С. 11–21.
6. Новиченко Л. Поетичний світ Максима Рильського (1941–1964). Київ : Інтел, 1993. 270 с.
7. Рильський Б. Мандрівка в молодість батька. *З трудів і днів Максима Рильського*. Київ : А.С.К., 2009. С. 364–500.
8. Рильський М. Від давнини до сучасності. *Про Олександра Білецького: спогади, статті*. Київ : Радянський письменник, 1984. С. 81–85.
9. Рильський М. Зібрання творів у двадцяти томах. Київ : Наукова думка, 1987. Т. 16. 598 с.
10. Рильський М. Зібрання творів у двадцяти томах. Київ : Наукова думка, 1988. Т. 18. 760 с.

11. Рильський М. Зібрання творів у двадцяти томах. Київ : Наукова думка, 1988. Т. 19. 702 с.
12. Рильський М. Зібрання творів у двадцяти томах. Київ : Наукова думка, 1990. Т. 20. 894 с.

REFERENCES

1. BULAKHOVSKA, Yuliia. Something from the Reminiscences on Maksym Rylskiy. *Slavic World*. Kyiv, 2011, iss. 9, pp. 214–222 [in Ukrainian].
2. BULAKHOVSKYI, Leonid. Maksym Rylskiy – A Poet-Patriot. In: Ivan BILODID, editorial board's chairperson. *Bulakhovskiy Leonid. Selected Works in Five Volumes*. Kyiv: Scientific Thought, 1977, vol. 2: Ukrainian Language, pp. 594–600 [in Ukrainian].
3. BULAKHOVSKYI, Leonid. Serbian Folk Epos. In: *Serbian Epic Songs*. Translated from Serbian by Maksym RYLSKYI. Prefaced and annotated by Leonid BULAKHOVSKYI. Kyiv: State Literary Publishers of Ukraine, 1946, pp. 3–15 [in Ukrainian].
4. BULAKHOVSKYI, Leonid. "It's Very Good, that We Have Such People". In: Vitalii DONCHYK, compiler; Ihor DZEVERIN, ed.-in-chief. *On Oleksandr Biletskyi: Reminiscences, Articles*. Kyiv: Soviet Writer, 1984, pp. 24–32 [in Ukrainian].
5. HUDZII, Mykola. An Outstanding Literary Critic. In: Vitalii DONCHYK, compiler; Ihor DZEVERIN, ed.-in-chief. *On Oleksandr Biletskyi: Reminiscences, Articles*. Kyiv: Soviet Writer, 1984, pp. 11–21 [in Ukrainian].
6. NOVYCHENKO, Leonid. *Poetic World of Maksym Rylskiy (1941–1964)*. Kyiv: Intel, 1993, 270 pp. [in Ukrainian].
7. RYLSKYI, Bohdan. Journey to Father's Youth. In: Serhii HALCHENKO, V. KOLESNYK, Maksym RYLSKYI, et al. *From the Works and Days of Maksym Rylskiy: [Poetry, Poems, Reminiscences, Documents]*. Kyiv: A.S.K., 2009, pp. 364–500 [in Ukrainian].
8. RYLSKYI, Maksym. From Antiquity to Modernity. In: Vitalii DONCHYK, compiler; Ihor DZEVERIN, ed.-in-chief. *On Oleksandr Biletskyi: Reminiscences, Articles*. Kyiv: Soviet Writer, 1984, pp. 81–85 [in Ukrainian].
9. RYLSKYI, Maksym. *Collected Works in Twenty Volumes*. Kyiv: Scientific Thought, 1987, vol. 16, 598 pp. [in Ukrainian].
10. RYLSKYI, Maksym. *Collected Works in Twenty Volumes*. Kyiv: Scientific Thought, 1988, vol. 18, 760 pp. [in Ukrainian].

11. RYLSKYI, Maksym. *Collected Works in Twenty Volumes*. Kyiv: Scientific Thought, 1988, vol. 19, 702 pp. [in Ukrainian].

12. RYLSKYI, Maksym. *Collected Works in Twenty Volumes*. Kyiv: Scientific Thought, 1990, vol. 20, 894 pp. [in Ukrainian].

SUMMARY

M. Rylskiy relationships with outstanding scientists-philologists in the period of the 1940s – 1960s are considered in the article. These are linguists M. Kalynovych and L. Bulakhovskiy, literary critics M. Aleksieiev, O. Biletskyi and M. Hudzii. The reminiscences of the contemporaries on these figures, their scientific and journalistic works, epistolary heritage of M. Rylskiy are used. M. Rylskiy has been friends with M. Aleksieiev from the gymnasia years. The closer contacts have been formed with the other personalities mainly in the post-war years. M. Rylskiy, M. Kalynovych and L. Bulakhovskiy have been the members of editorial board of *Russian-Ukrainian Dictionary* (published in 1948). L. Bulakhovskiy has written a preface to the collection of translations *Serbian Epic Songs*, prepared by M. Rylskiy, and also published an article *Maksym Rylskiy – A Poet-Patriot*. Several works on M. Rylskiy poetry belong to O. Biletskyi. The critical and biographical essay *Works by Maksym Rylskiy* is the largest among them. M. Rylskiy has published a review on O. Biletskyi two-volume edition *From Antiquity to Modernity*, mentioned the names of his colleagues and friends in scientific and journalistic works. In his letters he discusses the issue of the translation studies, new books publishing, training of personnel, creative plans, etc. as well as personal affairs. The relationships of these extraordinary people can serve as an example of creative cooperation, mutual respect, selfless, warm friendship.

Keywords: M. Rylskiy, M. Aleksieiev, M. Kalynovych, L. Bulakhovskiy, O. Biletskyi, M. Hudzii, creative and personal contacts.